

Paauglių konfliktai: vertybinis aspektas ir raiškos tendencijos

Grażina Čiuladienė

Socialinių mokslų (edukologijos) doktorantė
Vilniaus universiteto
Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/ 1, Vilnius
Tel. +370 5 266 76 25

Šiame straipsnyje aptariamas vienas ryškiausių paauglystės bruožų – konfliktiškumas. Sociologinėje ir edukacinėje literatūroje keliama mintis, kad esminė konfliktų priežastis – vertybės: neturėjimas galimybių praktiškai jų įkūnyti, prieštaringas požiūris į jas ir kt. Straipsnyje siekiama atskleisti, kokių vertybių frustracija dažniausiai tampa paauglių konfliktų su bendraklasiais, mokytojais ir tėvais kilimo priežastimi. Kartu nagrinėjama, kokios vyrauja paauglių vertybių konfliktų apraiškos: agresyvios, regresyvios ar egresyvios.

Įvadas

Paauglių sąveika su aplinka yra vienas iš veiksnių, nulemiančių paauglių krizės pobūdį ir masą. Sėkmingai socializuodamasis bendruomenėje paauglys neišgyvena didelės įtampos, jaučiasi reikalingas – vertinamas „kaip žmogus, sugebantis savo veikla ir idėjomis praturtinti bendruomenės gyvenimą“ (Uzmonienė, 2003, p. 30). Ir atvirkščiai, socializacijos nesėkmės lemia atstumtos, nereikalingos, savo elgesiu keliančios bendruomenės nariams baimę ir nepasitikėjimą asmenybės formavimąsi. Tada paauglys išgyvena įtampą, provokuoja konfliktus, kartu ir pedagogines problemas.

Nors vertybinis konfliktas atsirado ir vystėsi kartu su civilizacija, šiandien vertybių permamumo problema „dramatiškesnė, negu bet kuriais kitais žmonių gyventais laikais“ (Grigas, 1989, p. 37). To įrodymas – nepilnamečiai

savižudžiai, prievartautojai ir žmogžudžiai. Be to, ir esminės socializacijos institucijas – šeimą, mokyklą – apninka nesusikalbėjimo, susvetimėjimo nuotaikos. Užuoat demonstravę deramą pavyzdį, teikę besąlygišką paramą, ugdytojai kartais naudoja moralinę ir intelektualinę prievartą (Tijūnėlienė, 1999; Lakis ir kt., 1996; Navaitis, 2001; ir kt.). O tai tik dar labiau paaštrina objektyviai susiklosčiusių vertybinį prieštaravimą.

Viena iš prielaidų paauglių vertybių konfliktams spręsti – nuodugni jų priežasčių analizė, eigos ypatumų, taip pat savalaikių konstruktyvaus sprendimo strategijų atskleidimas. Analizuojant vertybių konfliktus, kaip pažymi L. Kublickienė ir S. Rapoportas (1999), galima apčiuopti konkrečias vertybių apraiškas socialiniuose santykiuose. Nuodugni konfliktų analizė leidžia „konstruktyviau pažvelgti į bendrą jaunimo dorovinio auklėjimo sistemą, įgalina ko-

reguoti bendras šeimos, mokyklos, masinės informacijos bei propagandos priemonių ir kitų socializacijoje dalyvaujančių institutų pastangas“ (Grigas, 1989, p. 44). Tačiau Lietuvos edukologinėje literatūroje apie ugdytinių konfliktus mažai rašoma (Lakis ir kt., 1996; Jacikevičienė, 1997; Litvinicnė, 1997; Palujanskienė, Uzdila, 2004). Galima teigti, jog dėmesys konfliktams kol kas parodomas tik pavienėmis iniciatyvomis. Kokie konfliktai vyrauja šeimoje ir mokykloje, kokios jų kilimo priežastys, kaip jie dažniausiai reiškiasi, kokios taikomos jų sprendimo strategijos – beveik netyrinėta.

Atsižvelgus į tai, tyrimo **objektu** pasirinkti vyresniųjų paauglių (VII–IX klasių mokinių) konfliktai su klasės draugais, mokytojais ir tėvais. **Straipsnio tikslai:** 1) aptarti paauglių vertybių konfliktų tyrimo pagrindą, 2) atskleisti paauglių vertybių konfliktų su bendraklasiais, mokytojais ir tėvais raiškos tendencijas, 3) išryškinti paauglių vertybių frustracijų ypatumus. Tyrimo **metodai:** mokslinės literatūros apie konfliktus analizė ir vertinimas; vertybių aprašas, padėjęs nustatyti vertybių svarbumo ir realizavimo lygius, modifikuota J. B. Fantalovos УСЦД (*уровень соотношения „ценности“ и „доступности“* – vertybių ir prieinamumo santykio lygis) metodika, padėjusi nustatyti vertybių frustracijos lygį, konfliktiško elgesio aprašas, padėjęs atskleisti elgesio, reiškiamo paauglių konflikto metu, ypatumus; statistinė (absoliučių ir procentinių dažnių, vidurkių skaičiavimas, chi kvadratas) duomenų analizė. Tyrimo duomenys apdoroti naudojant SPSS programinės įrangos 11 versiją.

Tiriamųjų imtis parinkta atsitiktinės atrankos principu. Iš viso buvo ištirti 586 įvairių Lietuvos mokyklų VII–IX klasių mokiniai. Pagal amžių tiriamieji pasiskirstė taip: 184 (31,4 proc.) septintokai, 232 (39,6 proc.) aštuntokai ir 170

(29,0 proc.) devintokų. Tarp tiriamųjų buvo 279 (47,6 proc.) vaikinai ir 307 (52,4 proc.) merginos. Pagal mokyklų lokalizaciją tiriamųjų pasiskirstymas buvo toks: 283 (48,2 proc.) – miesto mokyklų mokiniai, 140 (23,9 proc.) – rajono, 163 (27,9 proc.) – kaimo vietovių mokyklas lankantys mokiniai. Tyrimas darytas 2004 metų spalį–gruodį.

Paauglių vertybių konfliktų tyrimo pagrindas

Konflikto sąvoka mokslinėje literatūroje traktuojama labai įvairiai. Sociologinėje literatūroje galima išvelgti dvi jos sampratas. Viena vertus, konfliktu vadinami bet kurie nesutarimai tarp žmonių, žmonių grupių, kuriuose esama nesuderinamų ir prieštaringų tikslų. „Konflikto“ sąvoka tada vartojama sinonimiškai su „konkurencijos“, „ginčo“, „debatų“, „derybų“, „lažybų“ sąvokomis (Grolier Multimedia Encyclopedija, 1988). Kita vertus, konfliktas apibrėžiamas iškeliant būtiną jo struktūrinį komponentą – veiksmą – kovą, priešišką elgseną (Edelman, 1997; Jacikevičius, 1995; Baršauskienė, Janulevičiūtė, 1999; ir kt.). Psichologinių teorijų kontekste galima skirti trejopą konflikto sampratą: 1) konfliktas – intrapsichinis reiškinys – asmenybės struktūrinių komponentų kova, 2) konfliktas – interpsichinis reiškinys – agresyvaus atsako į frustracinę / konkurencinę situaciją forma, 3) konfliktas – išgyvenama emocinė būseną, kurioje individas yra veikiamas tolygių, bet priešingos krypties jėgų. Vadinasi, konfliktą galima suvokti kaip *susidūrimą, pasireiškiantį nemaloniais išgyvenimais ir tam tikru elgesiu.*

Mokslinėje literatūroje taip pat aptikta skirtingų *vertybių konfliktų* sampratų. Viena vertus, vertybių konfliktu galima pavadinti kiekvieną konfliktą, nes bet kuriuo atveju yra apeliuojama

ma į už konflikto slypinčias vertybes, tad „kiekvienas konfliktas savo esme yra vertybinis“, „nors dažnai tai tiesiogiai nematoma“ (Kublickienė, Rapoportas, 1999, p. 22). Kita vertus, taip pavadinami vidiniai konfliktai, kylantys susidūrus norui ir pareigai, t. y. „aš noriu“ ir „aš privalau“ konfliktai (Анцупов, Шипилов, 2002), ir išoriniai konfliktai, kylantys dėl konfliktuojančiųjų skirtingų elgesio ir minčių vertinimo kriterijų, skirtingo gyvenimo būdo, ideologijų ar religijų (Moore, 2005).

Sunku paneigti „plačiosios“ sampratos pagrįstumą, juk konflikto tipų išskyrimas daugiau sąlygojamas jo subjektyvios interpretacijos negu objektyvių parametrų. Todėl neatitikimas tarp impulso ir normos (pvz., *Id* susidūrimas su *Ego* ir *Super Ego* Z. Froido koncepcijoje), tarp tolygių vertinimo aspektų, esant pasirinkimo galimybei (K. Levino motyvų konfliktų teorijoje), arba kognicijų neatitikimas, susijęs su būtinybe keisti reikšmingas nuostatas (L. Festingerio kognityvinio disbalanso teorija) – visa tai gali būti interpretuojama kaip vidinio *vertybių* konflikto esmė. Taigi vidinis vertybių konfliktas gali apimti ne tik „aš noriu“ – „aš privalau“ kovą, bet ir „aš noriu“ – „aš galiu“, „yra“ – „turėtų būti“ priešpriešas. Taip pat kalbant ir apie išorinių konfliktų klasifikacijas pripažintina, jog konfliktuojančiųjų vertinimų prieštaravimas visada tiesiogiai arba ne visai tiesiogiai susijęs su vertybėmis (Kublickienė, Rapoportas, 1999). Taigi vertybių konfliktas kyla tada, kai individui nepavyksta realizuoti esminių vertybių (Lepėškienė, 1997), taip pat tada, kai vertybėms, su kuriomis žmogus sutapatina savo egzistavimą, iškyla grėsmė (May, 1989).

Vertybių realizavimas, kaip pažymi A. Maslowas, žmogaus gerovei ir sveikatai būtinas lygiai taip pat, kaip biologinių poreikių patenkinimas. Individas aktualina save išreikšdamas

jame pačiame glūdinčias vertybes. Kai žmogus yra atskirtas nuo vertybių apskritai ar nuo kai kurių konkrečių esminių vertybių, išgyvena būseną (A. Maslowas ją vadina metapatologija), kuriai būdinga vienatvė, neviltis, nuobodulis, apatija, beprasmybės pojūtis. Šiame straipsnyje, apibūdinant žmogaus susidūrimą su vertybių realizavimo sunkumais, vartojama frustracijos sąvoka. Taip pat laikomasi nuostatos, jog vertybių frustracija turi įtakos ir konfliktiškam individo elgesiui.

Atsivėlgiant į tikslą, orientuojantį konfliktuojantįjį rinktis *kovą* (siekia įskaudinti oponentą), *vengimą* (siekia pasitraukti iš konfliktinės situacijos, nepatenkinęs nei savo, nei kito interesų) ar *prisitaikymą* (užslopina savo interesus tenkindamas oponento interesus), galima išskirti agresyvų, egresyvų ir regresyvų elgesį. Agresyvų, egresyvų ir regresyvų elgesį, reiškiamą konflikto metu, tikslinga vadinti *konfliktišku*, viena vertus, todėl, jog jį sąlygoja konfliktas, kita vertus, todėl, kad toks elgesys, užuot sprendęs problemą, komplikuoja susidūrimą, lemia oponentų atitolimą ar net susipriešinimą (kitais žodžiais *bendradarbiavimas* nesutarimo metu).

Apibrėžiant *konfliktišką agresyvų elgesį*, pravartu remtis agresijos teorijomis (Peisert, 2004; Pospiszyl, 1970; Skorny, 1968; Žukauskienė, 1998; ir kt.). Taigi agresija gali būti verbalinė ir fizinė, gali būti nukreipiama tiesiogiai į subjektą (tiesioginė), netiesiogiai (į oponentui priklausančius arba nepriklausančius daiktus, kitus asmenis – perkeltinė), į save (autoagresija).

Sudarant konfliktiško agresyvaus elgesio aprašą, daugiausia remtasi išsamia Zb. Skorny (1968) agresyvaus elgesio klasifikacija. Tiriama 3 agresijos tipai: puolamoji, kenkiamoji, žeminamoji. Fizinės puolamosios agresijos rodikliais laikyta *jėgos panaudojimas*, verbalinės puolamosios – *grasinimai, atstūmimas*, verbalinės

kenkiamosios – *nesakymas tiesos*, verbalinės žeminamosios – *pašiepimas*. Domėtasi ir netiesioginės fizinės puolamosios (*specialiai šiukšlina, neleidžia kalbėti, piešia užgaulius piešinius*), fizinės kenkiamosios (*gadina pašnekovo koki daiktą*), verbalinės puolamosios (*pagrasina pašnekovui negirdint*), kenkiamosios (*įskundžia*) ir žeminamosios (*pašiepia pašnekovą jam negirdint*) agresijos, autoagresijos (*tyčia susižeidžia, pagalvoja apie savo mirtį*) pasireiškimu konflikto metu.

Apibrėžiant *konfliktišką egresyvų elgesį*, remtasi egresijos teorija (Dereškevičius, 1976; Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996; Jovaiša, 1975). Egresyvus elgesys apibrėžtinai kaip pasitraukimas iš nemalonios padėties vengiant bręstančio konflikto. Galimas emocinis ir fizinis pasitraukimas (Lekavičienė, 2001): atsitraukiant nuo konflikto emociškai – *tylima* užuot gynysis ar atakavus, atsitraukiant fiziškai – *vengiama kontakto*. Šie egresijos požymiai ir buvo įtraukti į konfliktiško elgesio aprašą.

Dar vienas konfliktiško elgesio tipas – *regresyvus elgesys* – neatsiejamas nuo regresijos (Jovaiša, 1999). Regresija reiškiasi žmogaus siekimas priversti kitus išspręsti jo problemas. Tai gi kai konfliktinėse situacijose nesistengiama apginti savo interesų, suprasti oponento pozicijos, siekiama sulaukti aplinkinių dėmesio, sprendžiant konfliktą „žengiama atgal“, t. y. regresuojama. Tirtas toks regresyvus paauglių elgesys: *savo nuomonės negynimas, oponento argumentų nesiklausymas, verkimas konflikto metu*.

Pažymėtina, jog vertybių konfliktai – tai vienas sudėtinio paauglių konfliktų tyrimo aspektų (tirti taip pat paauglių poreikių, vaidmenų konfliktai). Todėl apibrėžiant tirtinas vertybes apsiribota 12 vertybių (6 terminalinėmis ir 6 instrumentinėmis). Sudarant vertybių aprašą remtasi Martišauskienės (2004) paauglių po-

žiūrio į vertybes tyrimo duomenimis. Šio tyrimo duomenys atskleidė, kurias terminalines ir instrumentines vertybes paaugliai laiko labai svarbiomis, nelabai svarbiomis ir nesvarbiomis. Siekiant išvelgti vertybių konfliktų plotmę, į aprašą buvo įtrauktos skirtingo vertinimo lygio vertybės. Tai gi aprašą sudarė paauglių:

- teigiamai vertinamos vertybės (*terminalinės*: sveikata (fizinis pajėgumas, stiprumas), draugystė (turėjimas gerų draugų), meilė (pasitikėjimu, rūpestingumu, jautrumu, ištikimybę grindžiamas ryšys); *instrumentinės*: atsakingumas (rūpestingas pareigų atlikimas, atsakymas už savo veiksmų padarinius), mandagumas (dėmesingumas, taktiškumas), išprusimas (gausios įvairiapusės, gilios žinios);
- nelabai teigiamai vertinamos vertybės (*terminalinės*: laisvė (savarankiškumas, nepriklausomumas), lygybė (lygių teisių pripažinimas), *instrumentinės*: drąsa (savo nuomonės, pažiūrų gynimas), atlaidumas (gebėjimas atleisti klaidas bei apsirikimus, nekeršyti, neprickaištauti);
- neigiamai vertinamos vertybės (*terminalinės*: malonumai (pramogos, pasilinksminimai); *instrumentinės*: klusnumas (kitų reikalavimų vykdymas, nusileidimas jėms, paklusimas).

Vertinant frustracijos lygį, *kriterijumi* laikytas neatitikimas tarp vertybės reikšmingumo ir jos realizavimo stabilumo. Todėl tiriamųjų prašyta: 1) įvertinti kiekvienos pateiktos vertybės reikšmingumą (labai svarbu, svarbu, sunku pasakyti, nesvarbu, visiškai nesvarbu); 2) apibūdinti vertybės įgyvendinimo galimybę (labai dažnai pavyksta, dažnai pavyksta, kartais pavyksta, retai pavyksta, kol kas nepavyksta).

Išskirti keturi vertybių frustracijos lygiai: *žemas* (kai neatitikimas tarp reikšmingumo ir realizavimo galimybės minimalus, pvz., labai reikšminga vertybė realizuojama dažnai (bet ne nuolat)); *vidutinis* – neatitikimas didesnis (pvz., labai reikšminga vertybė įkūnijama tik kartais),

aukštas – neatitikimas dar didesnis (pvz., labai reikšminga vertybė realizuojama retai); *labai aukštas* – labai reikšmingos vertybės realizavimas yra nuolat blokuojamas.

Siekiant atskleisti vertybių konfliktų raiškos ypatumus, ieškota sąsajų (taikytas χ^2 kriterijus) tarp vertybių frustracijos ir konfliktiško elgesio. Konfliktiško elgesio kiekybinei raiškai nustatyti taikytas konfliktiško elgesio požymių pasireiškimo stabilumo (dažnumo) kriterijus, vertinta 5 rangų skale: veiksmas reiškiamas labai dažnai (labai stabilus), dažnai (stabilus), kartais (nelabai stabilus), labai retai (nestabilus), beveik niekada (beveik nebūdingas).

Paauglių vertybių konfliktų raiškos tyrimo rezultatai

1. Vertybių konfliktai su klasės draugais. Taikant chi kvadrato (χ^2) kriterijų nustatyta, kad yra statistiškai patikimas ryšys tarp paauglių išgyvenamos vertybių frustracijos ir jų konfliktiško elgesio su klasės draugais (1 lentelė).

Matyti, jog paauglių *tiesioginė fizinė agresija* susijusi su dviejų vertybių – *meilės* ir *atleidumo* – frustracija. Tai leidžia meilę ir atleidumą laikyti svarbiausiomis VII–IX klasių mokinių vertybėmis. Šią prielaidą patvirtina ir meilės bei atleidumo frustracijų sąsajos su kitomis konfliktiško agresyvaus elgesio apraiškomis – fizine netiesiogine kenkiamąja, verbالية tiesiogine žeminamąja bei autoagresija. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad atleidumo frustracija (kitai nei meilės) nesukelia egresyvių bei regresyvių veiksmų. Taigi grėsmė įgyvendinti šią vertybę (kaip ir malonumus, lygybę, sveikatą ir atsakingumą) lemia vien kovingą paauglių pasipriešinimą, nesuponuoja jų prisitaikymo, pasitraukimo galimybes.

Akivaizdu, jog netiesioginės fizinės agresijos raiška susijusi su daugumos tirtų vertybių:

malonumų, meilės, sveikatos, išprusimo, atsakingumo, atleidumo, mandagumo, klusnumo – frustracija. Akcentuotina, jog paaugliams būdingiau ne pulti klasės draugą, o kenkti jam (pvz., *gadinti kokį daiktą*). O fizinės netiesioginės agresijos sąsajų su *lygybe, laisve, draugyste* ir *drąsa* nenustatyta. Matyti, kad lygybė „gina ma“ verbالية agresija, laisvė, draugystė, drąsa – autoagresyviais, egresyviais bei regresyviais veiksmis.

Kalbant apie verbalinės agresijos raišką matyti, jog, kaip ir fizinės agresijos atveju, su vertybių frustracija glaudžiau susijusi netiesioginė jos raiška. Taip pat vyrauja polinkis kenkti. Pažymėtina, kad verbالية kenkiamoji agresija ypač glaudžiai susijusi su *malonumų, lygybės, klusnumo* ir *atleidumo* frustracijomis. Taigi atsidūrę šių vertybių realizavimą blokuojančioje situacijoje, paaugliai greičiausiai stengsis pranešti (įskusti) apie pavojų. O tiesiogiai paaugliai labiau linkę žeminti (pašiepti). Glaudūs saitai nustatyti su *lygybės, meilės, sveikatos, drąsos, atleidumo, atsakingumo* frustracijomis.

Reikia konstatuoti, kad vertybių frustracija santykiuose su draugais dažniausiai sukelia autoagresyvius paauglių veiksmus. Matyti, jog paauglių autoagresijai turi įtakos visos vertybės, išskyrus lygybę. O glaudžiausiai autoagresyvus elgesys yra susijęs su *malonumų* frustracija.

Matyti, kad vertybių frustracija mažiausiai susijusi su egresyviu ir regresyviu konfliktišku elgesiu. Pažymėtina, jog paaugliai, patiriantys vertybių frustraciją, labiau linkę vengti bendrąsias – jiems būdingesnė ne emocinė, o fizinė egresija. Emocinė egresija susijusi tik su *draugystės* ir *laisvės* frustracijomis. Taip pat paminėtina, jog su regresyviu konfliktišku elgesiu glaudžiausiai susijusi *išprusimo* ir *drąsos* frustracija.

2. Paauglių vertybių konfliktai su mokytojais. Tarp paauglių išgyvenamos vertybių frust-

1 lentelė. Paauglių vertybių konfliktų su klasės draugais raiškos ypatumai

Konfliktiško elgesio raiška			Vertybių frustracija											
			Malonumai	Lygybė	Laisvė	Meilė	Draugystė	Sveikata	Išprusimas	Drąsa	Atsakingumas	Atleidumas	Mandagumas	Klusnumas
			χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	
Fizinė AGRESIJA	tiesioginė	puola	-	-	-	55,486 0,001	-	-	-	-	-	42,705 0,037	-	-
		puola	122,065 0,037	-	-	113,468 0,018	-	-	181,898 0,000	-	-	-	117,909 0,009	-
	kenkia	-	-	-	69,305 0,000	-	45,888 0,018	100,861 0,000	-	40,320 0,020	42,717 0,037	100,538 0,000	47,227 0,040	
Verbalinė AGRESIJA	tiesioginė	puola	91,223 0,014	86,591 0,032	-	-	-	-	103,999 0,001	-	-	-	-	-
		kenkia	-	47,939 0,035	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50,528 0,020
		žemina	-	47,985 0,035	-	42,691 0,037	-	46,888 0,014	-	39,047 0,027	-	50,682 0,005	47,388 0,012	53,136 0,011
	netiesioginė	puola	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	49,932 0,007	-
		kenkia	89,889 0,000	85,419 0,000	-	-	-	-	56,413 0,005	-	47,734 0,003	59,145 0,001	-	66,289 0,000
		žemina	-	-	-	-	42,646 0,038	-	57,838 0,003	-	-	-	-	-
AUTO-AGRESIJA	Tyčia susižeidžia		147,989 0,000	-	-	102,528 0,000	48,201 0,010	-	62,972 0,001	37,636 0,038	45,426 0,005	76,998 0,000	60,746 0,000	106,135 0,000
	Pagalvoja apie savo mirtį		-	-	47,807 0,011	50,065 0,006	-	46,745 0,015	-	-	-	-	-	-
EGRESIJA	Emocinė		-	-	48,876 0,009	-	66,510 0,000	-	-	-	-	-	-	-
	Fizinė		-	-	42,387 0,040	51,981 0,004	54,861 0,002	-	72,630 0,000	37,026 0,044	-	-	49,247 0,008	52,038 0,014
REGRESIJA	Negina nuomonės		-	-	-	62,879 0,000	47,119 0,013	-	-	68,858 0,000	-	-	-	49,091 0,027
	Nesiklauso		-	-	-	48,351 0,010	-	-	65,701 0,000	-	-	-	-	-
	Pravirksta		-	-	-	-	-	72,759 0,000	57,858 0,000	-	-	-	-	52,523 0,013

2 lentelė. Paauglių vertybinių konfliktų su mokytojais raiškos ypatumai

Konfliktiško elgesio raiška		Vertybių frustracija		Malonumai	Lygybė	Laisvė	Meilė	Draugystė	Sveikata	Išprusimas	Draža	Atsakingumas	Atlaidumas	Mandagumas	Klusnumas
		χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <
Fizinė AGRESIJA	tiesio- ginė	puola	-	-	-	-	55,318 0,002	-	-	46,360 0,048	-	-	50,787 0,005	-	-
	netiesio- ginė	puola	117,926 0,018	-	-	-	149,572 0,000	-	-	184,363 0,000	-	88,252 0,035	-	-	144,487 0,000
		kenkia	-	-	-	56,855 0,001	63,277 0,000	42,471 0,039	52,525 0,003	73,462 0,000	59,135 0,000	40,100 0,021	-	-	97,882 0,000
Verbalinė AGRESIJA	tiesio- ginė	puola	-	-	-	-	-	-	-	103,036 0,001	-	-	-	155,344 0,000	-
		kenkia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45,558 0,019	-
		žemina	-	-	-	-	52,502 0,003	-	-	88,672 0,000	38,627 0,030	40,485 0,019	-	96,274 0,000	59,169 0,002
	netiesio- ginė	puola	-	49,583 0,024	-	-	-	-	-	-	60,240 0,000	-	-	47,249 0,013	-
		kenkia	-	-	-	85,617 0,000	-	-	-	94,507 0,000	-	41,881 0,013	55,452 0,001	-	-
		žemina	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	56,611 0,001	62,745 0,001
AUTO- AGRESIJA	Tyčia susižeidžia		-	-	-	73,500 0,000	-	-	-	-	-	59,157 0,000	-	-	104,152 0,000
	Pagalvoja apie savo mirtį		-	-	-	49,243 0,008	-	-	-	-	-	-	44,891 0,023	60,207 0,000	-
EGRESIJA	Emocinė		-	-	-	-	-	-	-	-	-	43,946 0,008	-	-	-
	Fizinė		-	-	45,564 0,019	52,424 0,003	-	-	-	-	-	-	-	62,536 0,000	-
REGRESIJA	Negina nuomonės		-	-	-	41,804 0,045	-	-	-	-	-	48,956 0,002	-	-	57,423 0,004
	Nesiklauso		56,311 0,005	-	-	-	-	-	-	-	45,954 0,004	-	-	-	77,145 0,000
	Pravirksta		57,816 0,003	49,089 0,027	-	-	-	-	-	-	-	-	44,782 0,023	44,827 0,023	-

racijos ir jų konfliktiško elgesio su mokytojais taip pat nustatytos statistiškai reikšmingos sąsajos (2 lentelė).

Išpateiktų duomenų matyti, jog trejopą konfliktišką elgesį (agresyvų, egresyvų ir regresyvų) su mokytojais lemia *meilės, atsakingumo* ir *mandagumo* frustracija. Nenustatytos sąsajos tarp regresyvaus konfliktiško elgesio ir *laisvės, draugystės, sveikatos, išprusimo* frustracijų. Vis dėlto mažiausiai vertybių frustracija turi įtakos egresyviems paauglio veiksams, reiškiamiems *nesutariant* su mokytojais. Atskleista paauglių emocinės egresijos sąsaja su viena vertybe (atsakingumu) bei fizinės egresijos ryšys su trimis vertybėmis: *mandagumu, meile* ir *laisve*.

Kaip rodo tyrimo duomenys, tiriamų vertybių frustracija glaudžiausiai susijusi su paauglių *agresija* – fizine netiesiogine, verbaline tiesiogine ir netiesiogine. Tai liudija vertybių svarbą paaugliui – jis stengiasi jas apginti, tačiau griebiasi neefektyvios priemonės – agresijos. Be to, matyti, jog nerimas dėl nesugebėjimo realizuoti *meilės, mandagumo, atlaidumo* ir *atsakingumo* turi įtakos ir paauglių autoagresijai.

Nustatyta, kad reikšmingiausia paauglių konfliktiškam elgesiui su mokytojais – *meilės* frustracija. Be to, atskleista, jog su paauglių konfliktišku elgesiu statistiškai reikšmingai susijusios visos pateiktos instrumentinės vertybės. Taigi matyti, kad dažniausiai konfliktišką paauglio elgesį su mokytojais sąlygoja instrumentinių vertybių frustracija. Tad paaugliai išgyvena dėl nesugebėjimo įgyvendinti tai, kas jiems reikšminga, ir kartu nesugeba valdyti frustracijos paveikto elgesio, todėl, matyt, ir elgiasi agresyviai, regresyviai ir egresyviai konflikto su mokytojais metu.

3. Paauglių vertybiniai konfliktai su tėvais.

Taip pat rasta statistiškai reikšmingų sąsajų tarp paauglių išgyvenamos vertybių frustracijos ir jų konfliktiško elgesio su tėvais (3 lentelė).

Matyti, jog paauglių *tiesioginė fizinė agresija* susijusi su puse tirtų vertybių – *meilės, draugystės, laisvės, išprusimo, klusnumo* ir *atlaidumo* frustracija, *netiesioginės fizinės agresijos* raiška – bemaž su visų tirtų vertybių (išskyrus sveikatos ir atlaidumo) frustracija. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog paaugliams, išgyvenantiems vidinį vertybių konfliktą, būdingiau tėvus pulti, o ne jiems kenkti, kaip buvo vertybinių konfliktų su bendraklasiais ir mokytojais atveju.

Matyti, jog *verbalinės agresijos* raiška, paaugliams konfliktuojant su tėvais, esti dvejetainio pobūdžio: puolamojo, jei reiškiami tiesiogiai, kenkiamojo, jei reiškiami netiesiogiai. Taigi tėvai, kitaip nei draugai ir mokytojai, paauglio, išgyvenančio vidinį vertybių konfliktą, yra ne pašiepiami, o gąsdinami (jiems grasinama). Netiesioginės agresijos raiška nesiskiria: tiek klasės draugai, tiek mokytojai ir tėvai paauglių įskundžiami (netiesioginis verbalinis kenkimas). Pažymėtina, jog tiesioginė verbalinė agresija, pasireiškianti paaugliams konfliktuojant su tėvais, glaudžiausiai susijusi su *meilės, laisvės, draugystės, klusnumo* frustracija, o netiesioginė verbalinė agresija – su *meilės* ir *klusnumo* vertybėmis.

Taip pat aptikta, kad *autoagresyvūs* veiksmai – kaip reakcija į nesutarimą su tėvais – susiję su daugeliu tirtų vertybių, o glaudžiausia jų sąsaja su *laisvės, meilės, draugystės, išprusimo, drąsos* frustracijomis.

Matyti, kad vertybių frustracija mažiausiai susijusi su paauglių *egresyviu* konfliktišku elgesiu. Pažymėtina, jog paaugliai, patiriantys *draugystės* frustraciją, konflikto metu linkę nesikalbėti su tėvais, o patiriantys *mandagumo, lygybės, drąsos* ir *meilės* frustraciją – vengti tėvų.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog konfliktiškas *regresyvus* paauglių elgesys dažniausias paaugliams konfliktuojant su suaugusiaisiais (mokytojais, tėvais). Tik regresyvus elgesys su moky-

3 lentelė. Paauglių vertybių konfliktų su tėvais raiškos ypatumai

Konfliktiško elgesio raiška		Vertybių frustracija		Malonumai	Lygybė	Laisvė	Meilė	Draugystė	Sveikata	Išprusimas	Drąsa	Atsakingumas	Atleidimas	Mandagumas	Klusnumas
		χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <	χ^2 p <
FIZINĖ AGRESIJA	tiesio- ginė	puola	-	-	54,898 0,002	75,975 0,000	70,646 0,000	-	55,050 0,007	-	-	-	43,905 0,028	-	52,353 0,013
	netiesio- ginė	puola	305,623 0,000	-	345,520 0,000	390,138 0,000	346,880 0,000	-	353,441 0,000	256,036 0,000	497,679 0,000	-	-	246,400 0,000	320,302 0,000
		kenkia	47,902 0,035	62,032 0,001	57,377 0,001	74,265 0,000	90,879 0,000	-	70,772 0,000	57,657 0,000	81,296 0,000	-	-	42,497 0,039	50,967 0,018
Verbalinė AGRESIJA	tiesio- ginė	puola	-	-	369,172 0,000	981,830 0,000	350,500 0,000	131,451 0,004	129,926 0,043	-	-	-	-	-	176,688 0,000
		kenkia	-	-	-	44,545 0,025	-	-	53,598 0,010	-	-	-	-	-	-
		žemina	-	-	-	84,520 0,000	-	-	-	-	-	-	-	-	57,574 0,004
	netiesio- ginė	puola	-	-	-	51,482 0,004	53,444 0,003	-	-	-	-	-	-	-	-
	kenkia	-	-	56,236 0,001	139,347 0,000	52,406 0,003	-	50,235 0,021	38,496 0,031	-	47,486 0,012	-	-	94,786 0,000	
	žemina	47,004 0,042	-	44,685 0,024	-	44,375 0,026	-	-	-	-	-	-	-	52,818 0,012	
AUTO- AGRE- SIJA	Tyčia susižeidžia		-	57,970 0,003	60,361 0,000	159,309 0,000	79,279 0,000	56,782 0,001	76,934 0,000	38,080 0,034	-	-	-	-	55,271 0,006
	Pagalvoja apie savo mirtį		-	-	47,512 0,012	-	48,828 0,009	-	-	65,790 0,000	41,823 0,014	42,721 0,037	-	-	-
EGRE- SIJA	Emocinė		-	-	-	-	59,922 0,000	-	-	-	-	-	-	-	-
	Fizinė		-	54,556 0,008	-	46,493 0,015	-	-	-	51,648 0,001	-	-	-	57,828 0,001	-
REGRE- SIJA	Neginu nuomonės		-	-	-	-	-	-	-	-	45,710 0,005	-	-	-	57,038 0,004
	Nesiklauso		69,322 0,000	-	-	466,488 0,016	47,871 0,011	-	-	-	-	-	-	-	51,201 0,017
	Pravirksta		-	-	45,309 0,021	41,913 0,044	-	-	-	43,354 0,009	-	-	-	-	-

tojais glaudžiausiai susijęs su *klusnumo* frustracija, o su tėvais – su *malonumų* ir *meilės* frustracija.

Paauglių vertybių frustracijų ypatumai

Atskleidus statistiškai reikšmingas sąsajas tarp vertybių frustracijos ir paauglių konfliktiškumo, siekta atskleisti, koks frustracijos lygis paaugliams būdingiausias, kokias vertybes jiems realizuoti sunkiausia. Pažymėtina, jog pav. operuojama trijų lygmenų (maža, vidutinė, didelė frustracija) duomenimis. Tad sąvoka *dažnai* apibūdina duomenis, gautus susumavus labai didelės ir didelės frustracijos lygmenis.

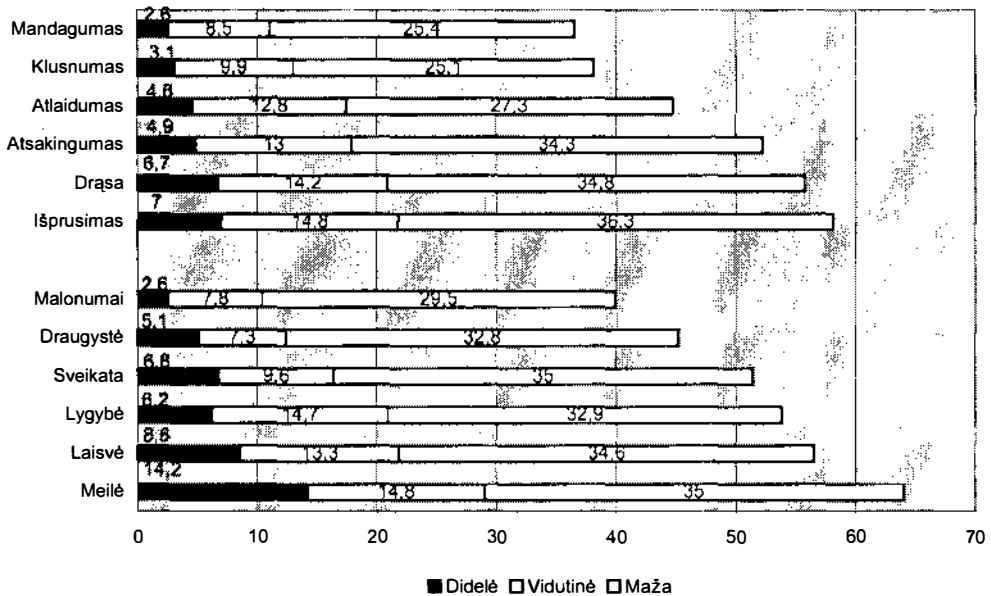
Įvertinus VII–IX klasių mokinių vertybių frustracijos stabilumą, gauti tokie duomenys (pav.).

Akivaizdu, jog apytiksliai pusė tirtų mokinių išgyvena vertybių frustraciją (paauglių, nepatiriančių frustracijos, procentas pav. nepa-

žymėtas). Atskleista, jog dažniausiai blokuojamas *meilės, išprusimo, laisvės, drąsos, lygybės*, rečiau – *mandagumo, klusnumo* ir *malonumų* realizavimas.

Taip pat pažymėtina, jog paauglių patiriamos frustracijos lygis daugiausia yra žemas, t. y. neatitikimas tarp vertybės reikšmingumo ir realizavimo galimybės yra mažiausius (pvz., labai reikšminga vertybė realizuojama dažnai (bet ne nuolat), reikšminga – kartais, o ne dažnai ir t. t.). Taigi nustatyta, jog trečdalis–ketvirtadalis paauglių susiduria su nedideliu vertybės reikšmingumo ir realizavimo neatitikimu. Dukart–triskart mažiau paauglių išgyvena vidutinę frustraciją. O didelės frustracijos būseną būdinga nedaugeliui – vidutiniškai 6 proc. apklaustų VII–IX klasių mokinių.

Reikia konstatuoti, jog *meilė*, kurią absoliuti dauguma paauglių laiko reikšminga, apibūdinama ir kaip dažniausiai blokuojama vertybė: septintadalis paauglių patiria didelę *meilės*

Pav. Paauglių vertybių frustracijų ypatumai

frustraciją, dar septintadalis – vidutinę. Tiek pat mokinių pripažįsta, jog jiems sunkiau realizuoti (vidutinis frustracijos lygis) *laisvės, išprusimo* vertybes. Apytiksliai tryliktajai daliai nepavyksta jų įgyvendinti.

Mažiau paauglių išgyvena didelę *išprusimo, sveikatos, drąsos, lygybės, draugystės, atsakingumo, atleidimo* frustraciją. O realizuoti tokias vertybes kaip *malonumai, mandagumas* ir *klusnumas*, paauglių nuomone, sutrukdoma rečiausiai.

Išvados

Agresyvus, egresyvus arba regresyvus elgesys, sąlygojamas vertybių frustracijos, suvokiamas kaip vertybių konfliktas. Šia samprata pagrindus empirinį paauglių vertybių konfliktų tyrimą, patvirtinta, jog vertybių frustracija laikytina reikšmingu paauglių konfliktiškumą sąlygojančiu veiksmu.

LITERATŪRA

Baršauskienė V., Janulevičiūtė B. Žmogiškieji santykiai. Kaunas: Technologija, 1999.

Dereškevičius P. Paauglių egresija (pabėgimai) ir jos šalinimo būdai. Vilnius: PMTI, 1976.

Edelman J., Crain M. B. Derybų kelias: Kaip išvengti konfliktų ir juos spręsti darbe ir kasdieniniame gyvenime. Vilnius, 1997.

Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.

Grigas R. Žmogus socialinių psichologinių santykių sistemoje. Vilnius, 1989.

Grolier Multimedia Encyclopedia, 1988.

Jacikevičienė O. Apie ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimo konfliktus // Filosofija, sociologija. 1997, Nr. 1, p. 75–77.

Jacikevičius A. Žmonių grupių (socialinė) psichologija. Vilnius: Žodynas, 1995.

Jovaiša L. Egresijos tyrimo metodologijos klausimu // Mokymo ir auklėjimo klausimai. 1975, Nr. 8.

Be to, atskleista, jog didžiausia vertybių frustracijos įtaka konfliktiškam paauglių elgesiui su tėvais – bemaž visos tirtos vertybės susijusios su paauglių agresija, regresija arba egresija, reiškiamą nesutariant su tėvais. Paauglių konfliktai su draugais ir mokytojais labiausiai yra lemiami meilės, atleidimo ir išprusimo frustracijos. Taigi rūpinantis paauglių konfliktiško elgesio prevencija reikėtų skirti daugiau dėmesio paauglių vertybėms – įžvelgti jų reikšmingumą, kliūtis realizuoti.

Vertybių konfliktų raiškos ypatumų išnagrinėjimas – konflikto sėkmingo sprendimo prielaida. Tad ugdytojams žinotina, jog paaugliams ypač reikalinga pagalba realizuojant meilės, išprusimo ir laisvės vertybes. Po agresyviu paauglių elgesiu slypi reikšmingų jiems vertybių (lygybės, sveikatos, atsakingumo ir mandagumo) frustracija. Drąsos frustracija dažniausiai sąlygoja paauglių regresyvų, o laisvės ir draugystės – egresyvų elgesį konflikto metu.

Jovaiša L. Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora, 1999.

Kublickienė L., Rapoportas S. Vertybiniai konfliktai: socialinis psichologinis aspektas // Vertybės permainų metais. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1999. P. 21–42.

Lakis J., Ignatavičius S., Poklad T., Stancelis V., Tamošiūnas T. Mokyklos bendruomenė. Vilnius: Margi raštai, 1996.

Lekavičienė R. Konflikto psichologija // Bendravimo psichologija. Kaunas: Technologija, 2001.

Lepeškievė V. Vertybių problema humanistinėje ir egzistencinėje psichologijoje // Psichologija. 1997, t. 17, p. 144–159.

Litvinienė J. Konfliktai šeimoje ir jų sprendimo būdai // Filosofija, sociologija. 1997, Nr. 1, p. 70–74.

Martišauskienė E. Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys. Vilnius: VPU, 2004.

May R. Psychologia i dylemat ludzki. Warszawa: Pax. 1989.

Moore D. A. Conflicts of interest: challenges and solution in business, law, medicine, and public policy. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Navaitis G. Psichologinė parama paaugliui. Vilnius: Kronta, 2001.

Palujanskienė A., Uzdila J. V. Agresija ir konfliktai mokykloje // Pedagogika. 2004, t. 73, p. 124–127.

Peisert M. Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii. Wrocław: Wydawnictwo uniwersytetu wrocławskiego, 2004.

Pospiszyl K. Konflikty młodzieży z otoczeniem. Warszawa, 1970.

Skorny Z. Psychologiczna analiza agresywnego zachowania. Warszawa, 1968.

Tijūnėlienė O. Lygybės principas paauglių ir mokytojų bendravimo procese. Švietimo reforma ir mokytojų rengimas // VI tarptautinė mokslinė konferencija. Vilnius, 1999. P. 240–247.

Uzmonienė M. Vertybinės orientacijos ir jaunimo marginalizacija // Jaunimo vertybinės orientacijos. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003. P. 29–34.

Žukauskienė R. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų agresyvaus elgesio ypatumai. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 1998.

Анцупов А. Я., Шпилов А. И. Конфликтология. Москва: Юнити, 2002.

Фанталова Е. Б. Диагностика и психотерапия внутреннего конфликта. Самара: БАХРАХ-М, 2001.

ADOLESCENTS' CONFLICTS: THE ASPECT OF VALUES AND TENDENCY OF CONFLICTING ACTION

Gražina Čiuladienė

Summary

The article seeks: 1) to bring out peculiarities of adolescents' conflicting action when their contradictors become classmates, teachers and parents, 2) to analyze the level of the frustration of teenager's values. The type of investigating adolescents' conflicts is determined by the values' conflict. It was defined in the article as conflict caused by their, classmates, teachers, parents' behaviour, frustrating adolescents' values. Three types of conflicting teenagers' behavior is determined in the research: 1) aggressive treatment, 2) egressive treatment, 3) regressive treatment. The investigation was carried out with the 586 pupils aged from 12 to 16 years (7th–9th grades), learning in town, regional and country Lithuanian secondary schools.

The link between adolescents' conflicting action

and frustration of adolescents' values is established. According to data analysis, the conflicting action with classmates and teachers is mostly dealing with adolescents' values such as love, responsibility, politeness frustration. Such values' as love and friendship frustration is the most closely connected with adolescents' conflicting action with parents. It has also been established that the values' frustration mostly influences the aggressive adolescents' behaviour.

The results of the empirical research show that such values as love, freedom and seeking education are mostly frustrated. According to data analysis, there are 14.2 percent of pupils who feel deep frustration – lacking love; 8.6 percent – lacking freedom, 7 percent – lacking learning skills.

Įteikta: 2005 11 20

Priimta: 2005 12 29